

Pulje 6

Læringsmiljø- prosjektet

Innledning og bakgrunn

Hovedmålet med Læringsmiljøprosjektet er å fremme et trygt og godt barnehage- og skolemiljø uten mistrivsel og krenkelser som mobbing, vold, diskriminering og trakassering. Det er fokus på å fremme inkluderende miljøer i barnehage, skole og SFO, forebygge ulike former for utenforskap, krenkelser og mobbing samt kontinuerlig jobbe for å avdekke og stoppe mobbing og følge opp involverte barn og unge.

Intensjonene i barnehagens rammeplan, nasjonal rammeplan for SFO og Læreplanverket understreker barn og unges rettigheter til å tilhøre et inkluderende faglig og sosialt fellesskap sammen med sine jevnaldrende. I tråd med styringsdokumentene må arbeidet med inkludering og forebygging av krenkelser, mobbing og utenforskap primært foregå gjennom barnehage, SFO og skole sin kjernevirksomhet. Dette innebærer at det er gjennom selve arbeidet med fag og aktiviteter i barnehage, SFO og skole at barn og unge skal oppleve likeverd og den faglige og sosiale tilhørigheten. Gjennom deltakelse i Læringsmiljøprosjektet vil ansatte få anledning til å utvikle sine kunnskaper og ferdigheter i å knytte barn og unges faglige og sosiale læring tettere sammen, samt etablere og vedlikeholde gode relasjoner.

Til tross for at de aller fleste barn og unge trives på skolen, viser Elevundersøkelsen at mobbing er et vedvarende problem i grunnopplæringen, der høyest forekomst av mobbing er på 5. trinn (Wendelborg, 2018, 2019, 2020). Prosjektets delmål

fremhever betydningen av å involvere alle relevante aktører i arbeidet mot mobbing, fra myndighets- og eiernivå til barn, unge og foreldre. Mobbing, som all annen atferd, foregår i en kontekst og er en del av et komplekst sosialt samspill. Det er derfor nødvendig å se på individers interaksjon med systemene rundt seg, og på interaksjonen mellom de ulike systemene når man skal jobbe med en mobbesak. (Espelage & Swearer 2010; Støen m.fl. 2018a.) Elevundersøkelsen viser høyest forekomst av mobbing på 5. trinn, og det er også godt dokumentert at det foregår mobbing i barnehagen (Lund & Helgeland 2020; Idsøe & Roland 2017; Nergaard, K. 2020; Aaseth m.fl. 2021).

Det eksisterer mye forskningsbasert kunnskap som dokumenterer store og langvarige vansker som følge av mobbing, både for dem som utsettes for det og for dem som utfører de negative handlingene (Breivik m.fl. 2017). Vi vet også at det å være barn i en gruppe hvor krenkelser og mobbing foregår kan være utrygt for alle, ikke bare dem som er direkte involvert. Av hensyn til alle barns helse, trivsel og

læring er det derfor viktig å jobbe aktivt og kontinuerlig med å etablere trygge og gode barnehage- og skolemiljø. Mobbing kan oppstå allerede i barnehagealder og det er godt dokumentert at mobbing forekommer i barnehagen. Forskning på mobbing i barnehagen, både nasjonalt og internasjonalt, er fortsatt i støpeskjeen sammenlignet med skolen. I løpet av det siste tiåret har imidlertid kunnskap om mobbing i barnehagen økt (Idsøe & Roland, 2017; Lund et al., 2015; Martinsen, 2021; Nergaard 2021; Saracho, 2016; Aaseth, H. M. S., Elvethon, E., Løkken, I. M., Nilsen, T. R. & Moser T, 2021) i takt med at tematikken har fått mer oppmerksomhet.

Mobbing eller andre former for krenkelser er et klart brudd på opplæringsloven og barnehageloven. Det er derfor liten grunn til å lure på om barnehagens og skolens innsats mot mobbing fortsatt er nødvendig. Et strengt og tydelig regelverk er imidlertid ikke nok i seg selv. Veien fra Stortinget til den enkelte barnegruppe, barnehage, klasserom eller skolegård er lang. En viktig forutsetning for både å etterleve

regelverket og lykkes bedre i arbeidet mot mobbing, er at alle som jobber i barnehager og skoler må ha spesifikk kunnskap om hvordan mobbing kan forebygges, avdekkes og stoppes. Ansatte må også vite hvordan de skal følge opp enkeltbarn, hele barnegrupper eller klasser etter at en eventuell mobbesak er avdekket og løst (Roland 2014).

Fra 1.januar 2021 ble det innført et nytt kapittel i barnehageloven som sikrer barns rett til et godt psykososialt miljø i barnehagen. Dette innebærer at barnehagene er forpliktet til å skape trygge og gode barnehagemiljø og forebygge, avdekke og håndtere mobbing og krenkelser. Når barnehagebarn utsettes for mobbing og andre krenkelser, vises det først og fremst gjennom utestengelse fra lek og manglende inkludering i fellesskapet (Idsøe & Roland, 2017; Lund et al., 2015). Mye av mobbingen som foregår i barnehagen handler om eksperimentering med en begynnende mobbeatferd, hvor barn som utsettes for mobbing, eller som utsetter andre for mobbing, må ses i sammenheng med de relasjonene og den konteksten de befinner seg i. Barnehagens kultur,

relasjoner og personalets holdninger er sentrale faktorer som påvirker barnehagens læringsmiljø. Dette må sees i sammenheng med forventninger til barn fra foreldre og personalet.

Mye av mobbingen som foregår i skolen er til dels skjult for de voksne, både for skoleansatte og foreldre. Nesten halvparten av de som sier at de utsettes for mobbing fra medelever, sier samtidig at de voksne ikke har visst om det. I noen tilfeller sier elevene at de voksne visste, men unnlot å gjøre noe. Mange barn unnlater å melde fra om mobbing fordi de tenker at de ikke vil få den hjelpen de trenger, at mobbingen skyldes feil ved dem selv, og fordi det er knyttet skamfølelse til det å være utsatt for mobbing. Dette understreker betydningen av at skolen må ha gode rutiner for å avdekke mobbing som faktisk forekommer, men som ikke blir fanget opp av voksne, meldt fra om av dem som opplever det, eller av dem som vet at det skjer. Foreldreutvalget for grunnskolen mottar mange henvendelser fra foreldre som forteller at de ikke blir tatt tilstrekkelig på alvor når de kontakter skolen om psykososialt miljø. Barn og foreldre sier blant annet at de blir møtt med skepsis, mistro og bagatellisering, og at skoler ikke setter i gang tiltak for å få slutt på krenkelses og mobbing (Støen & Fandrem 2018). De fleste skoler i Norge tar elevenes læringsmiljø på alvor og har en klar ambisjon om å praktisere nulltoleranse for mobbing. Det finnes mye god vilje og innsats for å fremme elevenes helse, trivsel og læring.

Likevel synliggjør de vedvarende og stabile tallene fra Elevundersøkelsen at innsatsen ikke er treffsikker nok og at skolene må jobbe mer helhetlig, systematisk og kontinuerlig for å forebygge, avdekke og stoppe mobbing.

Utgangspunktet for Læringsmiljøprosjektet var statens bekymring over de vedvarende høye mobbetallene ved mange norske skoler, slik det blant annet framkommer gjennom den årlige Elevundersøkelsen. På oppdrag fra Kunnskapsdepartementet etablerte Utdanningsdirektoratet Læringsmiljøprosjektet. Utdanningsdirektoratet er prosjekteier og har, i tett samarbeid med Læringsmiljøsenderet ved Universitetet i Stavanger, det faglige ansvaret for prosjektet. Det er Utdanningsdirektoratet og statsforvalter som sammen er ansvarlige for å rekruttere aktuelle deltakere til Læringsmiljøprosjektet. Disse utvalgte barnehagene, skolene og kommunene får tilført kompetanse knyttet til å fremme et trygt og godt miljø, samt forebygge, avdekke og håndtere krenkelses. Prosjektet organiseres ved at Læringsmiljøsenderet setter sammen flere veiledningsteam som bistår med faglig utvikling og veiledning til kommuner, barnehager og skoler som er med i prosjektet. Veiledningsteamene består av forskere og pedagoger fra Læringsmiljøsenderet og erfarne pedagoger fra ulike deler av utdanningssystemet.

Erfaringer og evalueringer

Læringsmiljøprosjektet har vært evaluert av Nova (2015), NTNU (2018) og Fafo (2020). Novas evaluering dekket prosjektets pilotfase som var konsentrert om temaene *avdekking og stopping av mobbing, klasseledelse og utvikling av en mobbefri skole*. Skolene som deltok i pilotprosjektet fremhevet selv at de hadde lært mye om forebygging og avdekking av mobbing, og Elevundersøkelsen viste også at mobbetallene gikk ned (Seeberg mfl., 2015).

NTNUs evaluering av pulje 2 og 3 viste at skoleledere og skoleeiere jevnt over opplevde at Læringsmiljøprosjektet bidro til kunnskapstilførsel på fire sentrale områder:

- å forebygge og stoppe mobbing
- klasseledelse
- hvordan utvikle et positivt klassemiljø
- skoleutvikling

Rapporten fra 2018 peker blant annet på behovet for at skolene i større grad involverer elever og foreldre i arbeidet. Dette stemmer også godt overens med tilrådingene i Djupedalutvalget, som påpeker betydningen av at skoler må bli bedre på å involvere elever og foresatte i arbeidet for et godt psykososialt miljø (NOU, 2015). Behovet for å innlemme PPT i større grad også er påpekt i den første evalueringen. PPTs rolle som støttespiller i skolenes arbeid med inkluderende læringsmiljø generelt, og i Læringsmiljøprosjektet spesielt, bør tydeliggjøres og styrkes (ibid.).

Fafos evaluering av pulje 4, hvor også barnehager var en del av prosjektet, viste at mange av deltakerne er fornøyde med veiledningen og de opplevde å få økt kompetanse på forebygging og håndtering av mobbing og krenkelser.

Mål for Læringsmiljøprosjektet

Hovedmålet for prosjektet er å sikre trygge og gode barnehage- og skolemiljø uten mistriksel og krenkelser som mobbing, vold, diskriminering og trakassering. For å kunne realisere hovedmålet er følgende delmål satt for prosjektet:

DELMÅL

1. Myndighet og eier ser barnehager og skoler i en helhetlig sammenheng i sitt arbeid for et trygt og godt læringsmiljø og prioriterer tidlig innsats.
2. Eier videreutvikler sin kompetanse innen barnehage- og skolemiljø, samt sørger for at prosjektet blir godt kjent, sprer innhold, erfaringer og kompetanse innad i kommunen/ fylkeskommunen og sørger for sammenheng med andre tiltak.
3. Styrer og rektor tar ansvar for å skapetrygge og gode miljøer gjennom varig endring av holdninger, kultur og pedagogisk praksis i sin organisasjon.
4. Ledere og ansatte skal videreutvikle kompetanse i å opprettholde og fremme et trygt og godt miljø, samt forebygge, avdekke og håndtere mistriksel, mobbing og andre krenkelser.
5. Barn, unge og foreldre skal involveres og være aktive deltakere i prosjektet
6. PPT og andre aktører bør involveres i arbeidet med å utvikle trygge og gode læringsmiljø.

Hva skal til for å lykkes med Læringsmiljøprosjektet?

For at barnehagene og skolene skal ha best mulig forutsetninger for å lykkes med å implementere kjernekomponentene i prosjektet, er det viktig at noen sentrale kriterier er på plass. Disse inkluderer blant annet:

SAMMENHENG MED ANNET UTVIKLINGSARBEID

Både ledelse og personalet for øvrig bør sikres nok tid og ressurser til å prioritere prosjektet. Eiere, ledere og veiledere bør sørge for god helhet og sammenheng mellom Læringsmiljøprosjektet og annet pågående utviklingsarbeid lokalt.

FORANKRING

Barnehagene og skolene som deltar må sikre en bred oppslutning i personalet og en felles forståelse av behovet for å være med. Å avdekke barnehagens og skolens behov for å delta, handler også om å få en oversikt over utfordringer med læringsmiljøet på egen enhet, for eksempel via resultatene fra Elevundersøkelsen, barnesamtaler, tilsyn, klagesaker og andre risikoanalyser.

Arbeidet med å motivere og forberede barnehagen/skolen for det endrings- og utviklingsarbeidet som Læringsmiljøprosjektet innebærer, er en svært viktig forutsetning for å lykkes godt med implementeringen.

IMPLEMENTERING

Implementering er barnehagens og skolens praktiske arbeid med å konkretisere og omsette teori, forskning, ideer eller visjoner til praksis (Roland & Westergård, 2015:21).

Implementeringsprosessen starter allerede våren 2022, og etter første fagdag på høsten må de ansatte arbeide aktivt med å omsette fagstoff til praktisk handling på den enkelte barnehage/skole. For å lykkes med dette må det settes av nødvendig tid og ressurser. Alle må forplikte seg til å ta i bruk ny kunnskap, og å utvikle og endre egen praksis under arbeid med de ulike kjernekomponentene og fasene i prosjektet.

Tidsbruk, faser og kjernekomponenter i Læringsmiljøprosjektet

Læringsmiljøprosjektet er organisert i fire faser over to barnehage-/skoleår, og inneholder kjernekomponenter som består av både arbeid med fagstoff for aktørene og praktisk trening, med veiledning underveis. Hver fase går over ca. ett semester, og har følgende innhold:

- 1 fagsamling for hele personalet på barnehagen/skolen, med forelesninger om aktuell teori og forskning
- 2-dagers nasjonal fagsamling for barnehagens/skolens arbeidsgruppe. Denne foregår på Gardermoen i regi av Utdanningsdirektoratet
- 2 veiledningsøkter med arbeidsgruppa på den enkelte barnehage/skole
- 2-3 digitale veiledningsøkter med styrer/rektor eller arbeidsgruppa
- Minimum 2 timer annenhver uke til mellomarbeid for barnehagen/skolen. Arbeidet skjer i form av praktisk arbeid og trening på ny og forbedret praksis. Dette arbeidet ledes av styrer/rektor og arbeidsgruppa

FASE 1: ET TRYGT OG GODT LÆRINGSMILJØ. AVDEKKING OG STOPPING AV KRENKELSER

Kjernekomponentene i denne fasen er arbeid med hvordan etablere gode barnehage- og skolemiljø, hvordan skape og fremme trivsel, konsekvenser, psykologiske mekanismer og drivere i mobbing, og hvordan avdekke og stoppe mobbing. Kunnskap om fagstoffet utvikles gjennom forelesninger i regi av Læringsmiljøsenenteret, egen lesing og refleksjon. Aktørene skal aktivt trene på å avdekke mistriivsel og krenkelsler, blant annet gjennom bruk av ulike kartleggingsverktøy og trene på samtaler med elever og foreldre. Dersom helt konkrete barnehage- og skolemiljøsaker avdekkes, vil aktørene få hjelp til å løse disse. I barnehagen skal personalet spesielt trene på observasjon av barns trivsel og samspill i lek.

FASE 2: FREMME GODE BARNEHAGE- OG SKOLEMILJØ OG FOREBYGGE KRENKELSER OG UTENFORSKAP

Kjernekomponentene i denne fasen er arbeid med fagstoff om gruppe-/klasseledelse basert på støttende og autoritative ansatte, og hvordan etablere gode relasjoner til barn og mellom barn. Både i barnehage og skole vil det forebyggende arbeidet også gjelde fagstoff om vennskap og lek, samt etablering av gode fysiske lekemiljø.

Aktørene får bistand til å utvikle hensiktsmessige strukturer, normer og regler som skal gjelde for hele barnehagen/skolen. Det legges en plan for hvordan barn og foreldre skal involveres i barnehagens/skolens arbeid med å forebygge mistrivsel og krenkelser og å skape inkluderende læringsmiljø. I denne fasen vektlegges betydningen av god start, og aktørene planlegger oppstart av nytt barnehage-/skoleår.

FASE 3: INKLUDERING

Kjernekomponentene i denne fasen er arbeid med fagstoff om forståelse av begrepet inkludering og oppfølging og inkludering i etterkant av barnehage- og skolemiljøsaker. Oppfølging av enkeltpersoner og grupper som har vært involvert i mobbing og andre krenkelser tas opp spesifikt. Aktørene skal få bistand i å utvikle inkluderende læringsmiljø i den enkelte gruppe/klasse og i barnehagen/ skolen som helhet. Begrepet inkludering aktualiseres. Hva fremmer og hemmer inkludering i

barnehagen/skolen? Barn og foreldre involveres i arbeidet.

FASE 4: VIDEREFØRING OG UTVIKLING AV ET PROFESJONSFELLESKAP

I den siste fasen av Læringsmiljøprosjektet er hovedmålet å sikre at ny kunnskap og ny praksis bevares og videreutvikles i barnehagene/ skolene og kommunene. Videre er det et mål å legge strategier for hvordan nyansatte og vikarer, samt ikke-deltakende barnehager og skoler i kommunen blir tilført kompetanse. Stikkord her er sikring av rutiner for fortsatt kartlegging og overvåking av læringsmiljøet, videreutvikling av autoritativ gruppe/klasseledelse gjennom kollegaobservasjon og veiledning. Læringsmiljøprosjektet avsluttes med at det legges en plan for videre kompetanseheving i personalet for kommende barnehage-/skoleår, blant annet ved å etablere lærende møter basert på arbeid med et utvalg av relevante fagartikler.

Aktører i prosjektet

Aktører er de personene som skal ha en aktiv rolle i prosjektet. Under følger en beskrivelse av hvilke ansvar og oppgaver som er tillagt de ulike aktørene.

BARNEHAGE- OG SKOLEEIER er eier og driver av prosjektet i kommunen. Det er eieres ansvar å motivere utvalgte barnehager og skoler til å delta, og sørge for at disse får nødvendig tid og ressurser til å delta i prosjektet gjennom hele prosjektperioden. Eier er også ansvarlig for at kompetansen spres til øvrige barnehager og skoler i kommunen, og skal involvere PPT og eventuelle andre ressurspersoner i arbeidet. Eier skal selv være pådriver for at kompetansen blir værende og videreutvikles i de aktuelle barnehagene/skolene og i kommunen i framtida. Eier må prioritere å delta på nasjonale fagdager i regi av Utdanningsdirektoratet, lokale fagdager og i styringsgruppen lokalt.

STYRER/REKTOR er ansvarlig for å drive prosjektet på egen barnehage/skole. Det er styrers/rektors ansvar å motivere eget personale til å delta, og å sørge for at disse får nødvendig tid og ressurser til å delta i prosjektet gjennom hele perioden og i videreføring av arbeidet. Styrer/rektor må sikre at nyansatte og vikarer får nødvendig opplæring, og for øvrig må de sikre at kompetansen blir værende og videreutvikles i egen organisasjon

i framtida. Styrer/rektor må delta i alt arbeid gjennom hele prosjektet. Styrer/rektor skal styrke ledelsen av prosjektet ved å nedsette en egen arbeidsgruppe for arbeidet. Styrer/rektor leder arbeidet i arbeidsgruppa. Med støtte fra barnehage- og skoleeier har ledelsen avgjørende betydning for en vellykket implementeringsprosess.

Ledelsens primære oppgaver i prosjektet er å sørge for at aktørene har tilstrekkelig med ressurser og tid, gi støtte og føre tilsyn med framdriften og legge til rette for å skape systemer og kulturer som fremmer aktørenes læring og utvikling (Roland og Westergård, 2015).

ARBEIDSGRUPPA skal ledes av styrer/rektor og bestå av personer med høy grad av motivasjon for å delta, som samtidig har tillit blant øvrige kollegaer. Gruppa i skolen bør bestå av personer med ulik kompetanse og ansvarsområde, som for eksempel sosial- eller miljølærere, mellomledere og SFO-leder. I barnehagen bør gruppa bestå av en representant for de pedagogiske lederne og en representant for assistentgruppa. Det er ønskelig at PPT deltar med en rådgiver i hver arbeidsgruppe.

Helsestasjons- og skolehelsetjenesten kan gjerne være med. Dette forutsetter vanlige regler for gjensidig taushetsplikt i barnehage og skole, og at arbeid med

barns psykososiale miljø er innenfor helsetjenestens ansvarsområde på den enkelte barnehage og skole. Arbeidsgruppas ansvar er å bistå styrer/ rektor i forankring og motivasjon for deltakelse i prosjektet, samt planlegging og gjennomføring av det konkrete implementeringsarbeidet på egen barnehage/skole. Arbeidsgruppa skal legge til rette for at mellomarbeid blir gjennomført etter intensjonen og til enhver tid ha oversikt over tiltak som er iverksatt i de ulike barnegruppene/klasseene. Læringsmiljøprosjektet må settes på agendaen med jevne mellomrom for å sikre at alle ansatte holdes orientert om framdriften i prosjektet. Dette kan for eksempel være på personalmøter.

PPT er en viktig samarbeidspartner for kommunene i Læringsmiljøprosjektet, og det er ønskelig at de bidrar med en ressursperson i hver arbeidsgruppe. PPT inviteres til alle nasjonale og lokale fagdager, samt veiledninger på den aktuelle barnehage/skole. PPT sitt hovedansvar er å støtte og hjelpe barnehagene, skolene og kommunen i arbeid med læringsmiljøet.

PPT kan bistå barnehagen/skolen i videre bearbeiding av fagstoff i etterkant av fagsamlinger. Det kan være gjennom arbeidsmetodikk som fremmer personalets refleksjon over egen praksis i lys av teori og forskning, og påfølgende utprøving og utvikling av ny praksis. Mer konkret dreier dette seg blant annet om å hjelpe styrer/rektor og ansatte med gjennomføring, analyse og oppfølging av ulike kartleggingsverktøy

og i konkrete saker som handler om å stoppe krenkelser. PPT kan videre bistå styrere/rektorer og lærere i arbeidet med å utvikle gode strukturer og felles rutiner for autoritativ gruppe-/klasseledelse, barn- og foreldreinvolvering og god oppstart av nytt barnehage-/skoleår.

Idet prosjektperioden går mot slutten er det avgjørende for varig endring i barnehagene/skolene at det personalet har lært og utviklet av ny praksis, både blir værende og blir videreutviklet i organisasjonen. PPT kan, i samarbeid med eier, være en varig støtte for barnehagen/skolen i dette arbeidet. Overfor nye ansatte og andre barnehager/skoler i kommunen, kan PPT være medansvarlige for å spre den faglige kompetansen som er formidlet og utviklet gjennom prosjektperioden.

PEDAGOGISK PERSONALE er forpliktet til å delta aktivt i alle faser av prosjektet. Alle skal bidra til utvikling av egen og andres kompetanse, gjennom tilegnelse av ny kunnskap, utprøving og trening på ny praksis, gi og motta tilbakemeldinger underveis, samt bidra til at kompetansen blir værende og videreutvikles i framtida.

ØVRIG PERSONALE er forpliktet til å delta aktivt i alle faser av prosjektet. Den enkelte ansatte skal bidra til utvikling av egen og andres kompetanse gjennom tilegnelse av ny kunnskap, utprøving og trening på ny praksis, gi og motta tilbakemeldinger underveis og bidra til at kompetansen blir værende og videre utvikles i framtida. Arbeidsgruppa må legge til rette for at øvrig personale får

avsatt nødvendig tid til mellomarbeidet i barnehagene og på skolene.

BARN OG ELEVER involveres i prosjektet fra første dag og gjennom alle faser i prosjektet. Involvering skjer både gjennom informasjon, kunnskapstilegnelse og aktiv deltakelse. I barnehagen involveres barna i varierende grad etter alder. I skolen kan involvering skje både i elevråd og ute i de enkelte klassene.

FORELDRE involveres i prosjektet fra første dag og gjennom alle faser i prosjektet. Involvering skjer både gjennom informasjon, kunnskapstilegnelse og aktiv deltakelse i SU/FAU og som foreldre til barn i de enkelte avdelingene eller klassene.

Referanser

- Sandseter, E. B. H. & Seland, M. (2015). *Barnstrivsel i Oslobarnehagen 2015*. Trondheim: DMMH
- Breivik, K.; Bru, E.; Hancock, C.; Idsøe, E.C.; Idsøe, T. & Solberg, M.E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak*. Stavanger: Læringsmiljøseneteret
- Idsøe, E. C., & Roland, P. (2017). *Mobbeatferd i barnehagen: temaforståelse, forebygging, tiltak*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Lund, I. (2013). Dropping out of school as a meaningful action for adolescents with social, emotional and behavioural difficulties. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 14(2).
- Lund, I., Godtfredsen, M., Helgeland, A., Nome, D. Ø., Kovac, B. V. & Cameron, D. L. (2015). *Hele barnet, hele løpet: mobbing i barnehagen*. [Forskningsrapport]. Kristiansand: Universitetet i Agder, FUB, FUG.
- Martinsen, M.,T.(Red.)(2021)). Trygt og godt i barnehagen : barns rett til et godt psykososialt miljø. Cappelen Damm akademisk
- Nergaard, K. (2020). Jevnaldningsavvisninger og empati i barns lek og samspill. En hermeneutisk-fenomenologisk studie. Doktoravhandling ved NTNU: 2020:17
- Nergaard, K. (2021). ”Utstengt fra lek i barnehagen” Hvordan oppleves det? - og hva ønsker barn seg da? I: C.D. Fodstad, V. Glaser og M. Sæther (red). Den frie lekens vilkår. Universitetsforlaget.
- NOU (2015:2). *Å høre til: virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø: avgitt til Kunnskapsdepartementet 18. mars 2015*. Oslo, Kunnskapsdepartementet.
- Roland, E. (2014). *Mobbingens psykologi*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Roland, P. & Westergård, E. (2015): *Implementering: å omsette teorier, aktiviteter og strukturer i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aaseth, H. M. S., Elvethon, E., Løkken, I. M., Nilsen, T. R., & Moser, T. (2021). Mobbing i norske barnehager – en kunnskapsoversikt. Læringsmiljøseneteret. Universitetet i Stavanger. <https://www.uis.no/sites/default/files/inline-images/i1L2vPl-Fizkg8npPwppVIriAja3B7imtEqo8KMktfZdV286gMd.pdf>.
- Seeberg, M.L., Eriksen, I.M. & Bakken, A. (2015): *Evaluering av tiltaket «Måltrett støtte og veiledning til kommuner og deres skoler som har vedvarende høye mobbetall»*. Oslo: NOVA.
- Støen, J. & Fandrem, H.: Vi ble ikke trodd, vi ble noen masekopper: foreldres rolle i mobbesaker. I: Støen, J., Fandrem, H. & Roland, E. red: *Stemmer i mobbesaker. Resultater og erfaringer fra Stigma-prosjektet* (2018). Oslo: Fagbokforlaget.
- Wendelborg, C.; Røe, M. & Buland, T (2018): Læringsmiljøprosjektet. Sluttrapport for evaluering av Læringsmiljøprosjektet-Trondheim: NTNU Samfunnsforskning <https://laringsmiljosenteret.uis.no/getfile.php/13468222/Laringsmiljosenteret/Pdf/Forskning%20og%20prosjekter/Laringsmiljoprojektet/laringsmiljoprojektet-sluttrapport-okt-2018.pdf>
- Wendelborg, C. (2022): *Mobbing og arbeidsro i skolen: analyse av Elevundersøkelsen skoleåret 2021/2022*. https://www.udir.no/contentassets/67593ef7e08a-43b9a123d6088017b8e1/mobbing-og-arbeidsro-i-skolen-2021_22-1.pdf
-

Telefon: 51 83 29 00
E-post: laringsmiljosenteret@uis.no

Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning er organisert under Universitetet i Stavanger og har en avdeling i Stavanger og en i Porsgrunn.

laringsmiljosenteret.no